

УДК 323
ББК 66.3 (4Укр)

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В СФЕРІ ОСВІТИ: НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЯК ОСЕРЕДКИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ ТА РЕТРАНСЛЯЦІЇ (ДОСВІД ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Л. Я. Венгринюк

*Прикарпатський національний університет імені В. Стефаніка;
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380 (342) 59-61-46; e-mail: sunset.0718@gmail.com*

Стаття присвячена висвітленню способів реалізації політики пам'яті в сфері освіти. Проаналізовано вияви політики пам'яті у навчально-виховному процесі крізь призму значення підручників історії для формування суспільної та національної свідомості, найменування навчальних закладів та комеморативних заходів. Означено недоліки сучасної історичної освіти, висвітлено основні напрями діяльності навчальних закладів Івано-Франківської області у сфері вишанування видатних персоналій та ключових пам'ятних дат української історії.

Ключові слова: політика пам'яті, патріотичне виховання, найменування шкіл, підручники історії, комеморативні практики, Івано-Франківська область.

В останні десятиліття феномен пам'яті став надзвичайно популярним у науковому світі. *Memory studies* викликали жвавий інтерес науковців, відкриваючи розуміння до ключових питань людської поведінки та суспільства загалом. Винятком не стала й наша держава. Зважаючи на події останніх двох років, потреба у новому переосмисленні свого минулого та вироблення чіткої зрозумілої політики пам'яті для всієї країни тільки зростає. Проблематика ставала все більш актуальною та зацікавлювала все більше коло дослідників, які розробляли понятійних апарат та досліджували механізми функціонування цього процесу. Як зазначає дослідник Л. Любовець основними агентами, які впливають на формування загальнонаціональної та регіональної моделей пам'яті виступають наступні:

- родина, так звана «жива» пам'ять батьків;
- найближче оточення, друзі, однолітки;
- шкільна освіта, вчителі;
- особисті контакти між представниками різних регіонів;
- засоби масової інформації;
- література, кінематограф;
- державна політика пам'яті;

- регіональна політика пам'яті;
- політичні партії, громадські рухи та організації.[3]

Як ми бачимо з цього переліку, розглядаючи інституційні форми впливу на формування політики пам'яті перше місце беззаперечно належить шкільній освіті та вчителям, як особам, що його здійснюють. Важливість і наслідки виховного процесу, який є невід'ємним елементом шкільної освіти, підкреслює ще Дж. Орвел у своєму романі «Ферма тварин». Зважаючи на ці фактори видається важливим розглянути наявність елементів політики пам'яті у системі шкільної освіти.

Більшість попередніх наукових досліджень, що стосуються освітнього аспекту політики пам'яті акцентують увагу на значенні предмету історії, формування історичної освіти та її ролі у суспільстві. До прикладу науковець Олександр Удод зазначає, що можна зустріти багато цікавих висловлювань щодо ролі історичної освіти: як від її цілком апологетичної оцінки (О. Бісмарк про шкільного вчителя історії, що відіграв більшу роль, ніж сила зброї і війська при об'єднанні Німеччини), так і відверто «шкідливої» ролі (Поль Валері: «історія це найнебезпечніший продукт, який коли-небудь створювала хімія інтелекту, тому що вона робить нації злими, зухвалими, нетерпимими і самовдоволеними»). Доходило навіть до офіційних заяв щодо заборони викладання історії (мова йде про відому пропозицію П.Ж. де Пінхейро, міністра закордонних справ Португалії, заборонити вивчення історії в школах протягом наступних п'ятдесяти років після провалу мирних переговорів в Югославії в кінці 80-х рр. ХХ ст.) [15]. Дослідник зазначає, що шкільний підручник має надзвичайно важливу роль на суспільну історичну свідомість. Він приводить цитату В. Верстюка, ідея якої полягає у тому, що за підручником історії стоїть нове покоління і що ми сьогодні поставимо на парту учня – такого й громадянина отримаємо через десять років [16, с. 8]. Тому кінцевою метою при створенні шкільного підручника повинне стати досягнення ідеальної (оптимальної) взаємодії професійної історіографії та масової історичної свідомості, тобто уявлень про історичне минуле, що формується у людини в суспільстві і відповідає як її індивідуально-психологічним потребам, так і потребам функціонування суспільства як цілісної системи [15]. Процес вивчення історії повинен бути підпорядкований не тільки передачі певної суми знань, а й формуванню критично мислячої особистості, вихованню законослухняного і толерантного громадянина, патріота своєї країни [16, с. 9].

Інший вчений Леонід Чупрій у цьому питанні підкреслює, що держава сформувала запит на нову наукову інтерпретацію національної історії з метою оновлення поглядів на минуле України та українців, звільнення його від багатьох «чужих», ідеологічно заангажованих, а то й неправдивих, трактувань. Інші країни не повинні нам нав'язувати своє власне бачення певних суперечливих історичних подій. Саме середня і вища освіта є на сьогодні потужними ретрансляторами знань про мину-

ле, модераторами історичної пам'яті нового покоління українських громадян. Науковець зазначає, що висвітлюючи історію нашої країни, потрібно також враховувати і відображати історії всіх етнічних груп, що проживали чи проживають на території України і всіх земель, що входять до нинішньої України, і тим самим написати спільну історію Західної та Східної України, вказуючи на їхні історико-культурологічні особливості, але ні в якому разі їх не протиставляючи. Автор зазначає, що серед основних недоліків підручників можна виділити:

- тиражування песимістичного уявлення про Україну як простір з безперервним – від XIII до XX століття – «колоніальним статусом»;
- переважно етноцентричне бачення історії;
- переважання у тематиці підручників політичної та мілітарної історії;
- певна однобічність викладу матеріалу у підручниках;
- недостатня кількість нових методів та розвиваючих методик;
- значна політизація підручників [18].

Науковець К. Баканов підсумовуючи підходи вчених зазначає, що оскільки історична освіта за своєю сутністю є процесом зовнішнього впливу на становлення історичної свідомості індивідуума, її головними завданнями є: сприяння посиленню мотивації, передусім інтересу, учнів до навчання історії; відбір змісту історичної освіти, необхідного для засвоєння учнями; організація навчальної взаємодії, у такий спосіб, щоб забезпечити: розвиток їх здібностей, передусім мислення; засвоєння базових знань з історії; виховання свідомого громадянина і патріота України, людини, яка шанує загальнолюдські і національні цінності; сприяння розвитку навичок організації, контролю і оцінки пізнавальної діяльності у галузі історії. Дидактична складова шкільної історичної освіти має бути зорієнтована на сприяння розвитку засобами історії громадянської свідомості учнів як основи сучасного українського суспільства. Зміст історичної освіти має будуватися на принципах науковості, конкретно-історичному поєднанні загальнолюдських і національних цінностей, світськості, системності, комплексності, культуровідповідності, а також аксіологічному, альтернативному, проблемному підходах. Пріоритетними у змісті історичної освіти є історія України та сусідніх країн і держав, історія Західного Світу, історія XX ст., історія культури, історичне краєзнавство і шкільна історія [1].

Незважаючи на надзвичайно важливе значення підручника історії та викладання цього предмета на формування суспільної свідомості та національної пам'яті молодого покоління, не слід нехтувати й іншими її проявами, до прикладу програмами патріотичного виховання, найменуваннями закладів освіти та заходами, що ними проводяться. Саме на цих елементах ми й зупинимося детальніше у подальшому викладі, розглянувши як приклад освітні заклади Івано-Франківської області.

На нашу думку, слід розпочати із нормативно-правової бази. На сайті управління освіти, ми знаходимо цілий розділ присвячений громадянському вихованню. Він включає в себе декілька блоків:

- нормативно-правове забезпечення національно-патріотичного та громадянського виховання;
- система виховної роботи в навчальних закладах;
- школа громадянської освіти;
- з досвіду роботи педагогів-виховників;
- герої АТО [17, с. 1].

З самої структури розділу, ми бачимо наскільки важливе місце, зважаючи на розвиток останніх подій в країні, займає політика пам'яті. У окремий підрозділ виокремлено найновішу сторінку історії нашої держави, що стала лейтмотивом політики національної пам'яті у світлі тягlosti історії героїчної боротьби українського народу за свою незалежність. На сторінці зазначається, що з метою співпраці з Івано-Франківським обласним військовим комісаріатом, патріотичного виховання учнів, інформування їх про героїзм українських воїнів, які захищають суверенітет та цілісність України під час війни з терористами та їх посібниками, просимо довести надану військовим комісаріатом нижче вказану інформацію до відома заступника директора школи з виховної роботи, класних керівників, вчителів предмета «Захист Вітчизни», розмістити її на інформаційних стендах та використовувати її у виховній роботі зі школярами. Далі подані інтерв'ю з вояками АТО, історії про них та їхні подвиги [17, с. 2].

Крім останнього блоку, цікавим є і перший, адже він вміщує тексти Концепції національно-патріотичного виховання та Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх закладів України, які є основними нормативно-правовими документами, на основі яких формується вся система виховного процесу. Так, у останньому документі серед інших принципів виокремлюється принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідного краю, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу, толерантне ставлення до культури всіх національностей, які проживають в Україні. Також тут знаходимо поняття патріотизму (що трактується як любов до свого народу, повага до українських звичаїв і обрядів, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою) та національної самосвідомості (особиста ідентифікація із своєю нацією, віра в духовні сили та майбутнє; воля до праці на користь народу; усвідомлення моральних та культурних цінностей, знання історії, звичаїв, обрядів, символіки; система вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, осмисленням відповідальності перед своєю нацією). Крім того пропонується в ході виховної роботи висвітлювати велич національно-державної мови, культури, міжнародної ролі

і місії Батьківщини, видатних здобутків її славних синів і дочок у всіх сферах світового поступу [17, с. 3]. Щодо концепції, то вона часто дублює положення попереднього документа, та нашу думку слід згадати про основні завдання, які так чи інакше пов'язані із політикою пам'яті. До них належать:

- виховання поваги до України, державної символіки та історичних святинь;
- успадкування духовних та культурних надбань українського народу;
- оволодіння та вживання української мови як духовного коду нації;
- формування духовних цінностей українського патріота: почуття патріотизму, національної свідомості, любові до українського народу, його історії, Української Держави, рідної землі, родини, гордості за минуле і сучасне на прикладах героїчної історії українського народу та кращих зразків культурної спадщини;
- відновлення і вшанування національної пам'яті;
- утвердження в свідомості громадян об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян від княжої доби, Гетьманського козацького війська, військ Української народної республіки, Січових стрільців, Української повстанської армії до часів незалежності;
- відродження та розвиток українського козацтва як важливої громадської сили військово-патріотичного виховання молоді;
- створення умов для посилення патріотичної спрямованості телерадіомовлення та інших засобів масової інформації при висвітленні подій та явищ суспільного життя [17, с. 4].

Переходячи, що наступного прояву політики пам'яті у сфері освіти, зазначмо, що найменування як вулиць, так і будь-яких інших об'єктів (зокрема шкіл та ВНЗ) є надзвичайно важливим елементом як політики пам'яті, так й ідентичності. Яскравим прикладом важливості цього процесу можна назвати ситуацію, що свого часу склалась навколо звернення студентів щодо присвоєння Донецькому національному університету імені Василя Стуса. Керівництво ВНЗ, будучи у своїй більшості вихованими за радянської системи та пам'ятаючи цю видатну особистість як «ворога народу», сприйняло цю ініціативу вкрай негативно. Важко з точністю сказати, якими саме мотивами та світоглядними позиціями керувалося керівництво, та все-таки, незважаючи на те, що В. Стус тісно пов'язаний із цим регіоном, дана пропозиція була відхилена. Отже, повертаючись до проблеми найменування навчальних закладів Івано-Франківщини слід зазначити, що традиція найменувати школи не є розповсюдженою. Серед 760 шкіл регіону, лише 20 носять ім'я тих чи інших діячів (табл. 1). Це лише 2,6% із усього переліку навчальних за-

кладів. Першість належить м. Коломия – тут аж 5 шкіл (враховуючи гімназію) носять ім'я видатних діячів. Слід підкреслити, що саме в м. Коломия є школа ім. О. Пушкіна – єдина школа в регіоні, названа на честь не українського діяча. Дві школи в регіоні носять ім'я В. Стефаніка та дві М. Грушевського. Варто зазначити, що більшість шкіл носять названі на честь осіб, що так чи інакше пов'язані із конкретним населеним пунктом чи регіоном в цілому. Слід підкреслити, що значна частина найменувань мають політичне забарвлення, адже носять імена видатних діячів, що були прихильниками, борцями та членами владних структур УНР, ЗУНРу, руху проти більшовицької та польської окупації. Тим не менше, не зважаючи поширену думку про популяризацію та героїзацію на теренах регіону лише діячів ОУН-УПА, жодна школа не носить імені головних провідників цих структур. Всі школи, за винятком однієї (Рогатинська гімназія ім. Володимира Великого) носять імена діячів XIX-XX століть. Варто підкреслити, що сучасний етап української історії теж уже відображений у найменуваннях шкіл – Коломийська ЗОШ I-III ступенів №6 носить ім'я свого випускника, Героя України Тараса Сенюка, який героїчно загинув минулого року під Слов'янськом [2].

Таблиця 1.

№ п/п	Назва навчального закладу
1	Коломийська спеціалізована школа №1 ім. В. Стефаніка
2	Коломийська спеціалізована школа №5 ім. Т. Шевченка
3	Коломийська ЗОШ I-III ступенів №6 ім. Героя України Тараса Сенюка
4	Козаківська ЗОШ №8 ім. Катерини Мандрик-Куйбіди
5	Коломийська ЗОШ №8 ім. О.Пушкіна
6	Коломийська гімназія ім. М.Грушевського
7	Залуквянська ЗОШ ім. Іванни Блажкевич
8	Городенківська гімназія ім. А. Крушельницького
9	Івано-Франківська ЗО школа-садок I ступеня ім. Софії Русової
10	Криворівнянська ЗОШ I-III ступенів ім. М. Грушевського
11	Кропивницька ЗОШ I-II ступенів ім. М.Ф. Тимочка
12	П'ядицька ЗОШ I-III ступенів ім. Степана Мельничука
13	Івано-Франківська приватна ЗОШ I-III ступенів «Католицька школа святого Василя Великого»
14	Рогатинська гімназія ім. Володимира Великого
15	Рожнятівський НВК «Гуцульщина» ім. Ф. Погребенника
16	Снятинська ЗОШ I-III ступенів ім. В. Стефаніка
17	Торговицька ЗОШ I-III ступенів ім. Леся Мартовича
18	Тяпчанський НВК «ЗОШ I-III ступенів-дошкільний навчальний заклад ім. Ольги Дучимінської
19	Шешорська ЗОШ I-II ступенів ім. В.Чорновола
20	Івано-Франківська ЗОШ I-III ступенів №6 ім. Івана Ревчука

Перш ніж перейти до виховних заходів, що пов'язані із вшануванням пам'ятних дат та героїчних подій нашої історії, варто зазначити, що в ряді шкіл Івано-Франківщини існують шкільні музеї. Перш за все це стосується гімназій, більшість з яких мають власні музеї. Зазвичай, вони місять матеріали з історії самого навчального закладу, проте, зважаючи на те, що ряд гімназій є відродженими – до прикладу Франківська, Коломийські та ін. – їх історія сягає минулого століття і звичайно торкається й національно-визвольної боротьби того часу. Експозиції музеїв містять не лише фото, документи, портрети колишніх випускників, що стали відомими у певних галузях, але й портрети діячів ОУН-УПА, ЗУНРу, УНР. Крім власних музеїв у деяких школах розміщені тематичні музеї кімнати: кімната пам'яті героїв Небесної сотні у Калуській гімназії, музей-кімната Т. Шевченка у Коломийській школі №5 [4-14].

Переходячи до аналізу комеморативних практик, що проходять у школах слід зазначити, що вони цілком збігаються з перебігом традиційних пам'ятних заходів регіону. Ознайомлюючись з сайтами шкіл, ми простежуємо, що більшість шкіл дотримується єдиного історичного нарративу. Звичайно, перелік пам'ятних дат дещо менший у порівнянні з загальнообласними заходами (до прикладу не відчувались урочисті заходи з нагоди Дня Перемоги), та все-таки вони торкаються найважливіших сторінок української історії. Це і вшанування героїв Крут, відзначення Дня Покрови – Дня українського козацтва й УПА, а віднедавна й дня Захисника Вітчизни, річниці створення Легіону Українських Січових Стрільців, Чорнобильської трагедії, Шевченківські дні, офіційні державні свята – день Незалежності та День прапора. Варто зазначити, що політика пам'яті реалізується не лише через традиційні шкільні вечори та концерти, а й шляхом відвідування музеїв, що мають на меті поглиблення знань про свою історію та культуру. Крім того учні беруть активну участь у комеморативних практиках загальноміського характеру. До прикладу участь гімназистів Української гімназії №1 у панахиді за жертвами радянських репресій у Дем'яновому Лазі, гімназистів Городенківської гімназії у покладанні квітів та поминальних заходах з вшанування пам'яті героя Небесної сотні С. Дідича та ін. За ініціативи управління освіти проводяться загальноміські заходи, що мають на меті популяризацію та вшанування героїчних сторінок минулого. Так, в Івано-Франківську проводився патріотичний пісенний флешмоб «А ми тую червону калину підіймемо» та міський й обласний етапи Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Джура». Варто зазначити, що з початком військового конфлікту на Сході України, невід'ємним елементом виховної роботи кожної школи регіону стали заходи так чи інакше пов'язані з АТО. Це і різні ярмарки для збору коштів для допомоги бійцям, і плетіння маскувальних сіток у стінах школи, а також зустрічі з ветеранами АТО. Героїзм учасників та їх боротьба за суверенітет та територіальну цілісність стала провідною темою виховних заходів. Беззаперечно, що саме ця сучасна сторінка нашої історії стає стрижнем сучасної політики пам'яті у системі освітніх закладів регіону [4-14].

Підсумовуючи аналіз політики пам'яті у сфері освіти слід зазначити, що це комплексне явище, що включає в себе не лише підручники з історії та викладання цього предмету, але й цілий арсенал патріотично-виховних заходів й «місць пам'яті» у школах та їх найменування. Їх подальший розвиток та вдаль використання допоможуть у вихованні молодого покоління держави в рамках єдиного історичного наративу, з чітким розумінням своєї ідентичності, національної приналежності, місця своєї держави в історії та сучасності, прагненням спільного майбутнього в межах єдиної розвиненої європейської України.

Література

1. Баканов К.О. Концептуальні засади дидактичної складової концепції шкільної історичної освіти в Україні [Електронний ресурс] / К.О. Баканов. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/238/84/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
2. Інформаційна система управління освітою. Івано-Франківська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://if.isuo.org/authorities/schools-list/id/1569/> Дата звертання: 9.05.2015р.
3. Любовець О.М. Національна пам'ять в Україні: регіональний аспект [Електронний ресурс] / О.М. Любовець. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe? Дата звертання: 9.05.2015 р.
4. Сайт Галицької гімназії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nvk-halytska.lviv.sch.in.ua/zhittya_shkoli/svyata_tapamyatni_dati/ Дата звертання: 9.05.2015 р.
5. Сайт Городенківської гімназії ім. А. Крушельницького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gymnasion.at.ua/index/vchiteli/0-13> Дата звертання: 9.05.2015 р.
6. Сайт Долинської гімназії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dolynska-school3.edukit.kr.ua/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
7. Сайт Калуської гімназії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kalushgymnasium.if.ua/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
8. Сайт Коломийської гімназії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kolgym.if.ua/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
9. Сайт Коломийської ЗОШ №8 ім. О. Пушкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/kolschool8/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
10. Сайт Коломийської спеціалізованої школи №1 ім. В. Стефаніка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://koloschool1.ucoz.ua/index/patriotichne_vikhovannja/0-41 Дата звертання: 9.05.2015 р.
11. Сайт Коломийської спеціалізованої школи №5 ім. Т. Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kolomiya5.jimdo.com/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
12. Сайт Рогатинської гімназії ім. Володимира Великого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://givv.org.ua/> Дата звертання: 9.05.2015 р.

13. Сайт Снятинської гімназії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://snt-gimnaziya.at.ua/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
14. Сайт Української гімназії №1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gimnazia1.if.ua/uk/> Дата звертання: 9.05.2015 р.
15. Удод О.А. Про роль і значення шкільної історії у процесі творення національних ідентичностей [Електронний ресурс] / Олександр Удод. – Режим доступу: istory.sumynews.com/xxi-st/2001-2012/item/514-pro-rol-i-znachennya-shkilnoji-istoriji-u-protsesi-tvorennya-natsionalnikh-identichnostej.html Дата звертання: 9.05.2015 р.
16. Удод О.А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті / Олександр Удод // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип.8. – С. 8-13.
17. Управління освіти і науки Івано-Франківської міської рад: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita-mvk.if.ua/category&category_id=27/ Дата звертання: 9.05.2015р.
18. Чупрій Л.В. Історична освіта як складова державної політики пам'яті [Електронний ресурс] / Леонід Чупрій // Агентство стратегічних досліджень. – Режим доступу: [Http://sd.net.ua/2011/06/20/istorichna-osvita-politika-pamyaty.html](http://sd.net.ua/2011/06/20/istorichna-osvita-politika-pamyaty.html) Дата звертання: 9.05.2015 р.

Стаття надійшла до редакційної колегії 21.11.2014 р.

*Рекомендовано до друку д.політ.н., професором **Монолатієм І.С.**, д.політ.н., професором **Гоном М.М.** (Рівне)*

**POLITICS OF MEMORY IN EDUCATION: EDUCATIONAL
INSTITUTIONS AS CENTRES OF ITS FORMATION
AND RETRANSMISSION
(EXPERIEMCE OF IVANO-FRANKIVSK REGION)**

L. Ya. Vengryniuk

*Prekarpathian National University named after V.Stefanyk;
76025, Ivano-Frankivsk, Shevchenko str., 57;
ph. +380 (342) 59-61-46; e-mail: sunset.0718@gmail.com*

The article is devoted to highlighting ways of implementation politics of memory in education. Expression of politics of memory in the educational process through the prism of history textbooks which are important for the formation of social and national consciousness, name schools and commemorative practice are analyzed. Author determinate the shortcomings of modern historical education highlights, the main activities of educational institutions in Ivano-Frankivsk region in honor of prominent personalities and key anniversaries Ukrainian history.

Key words: *politics of memory, patriotic education, names of schools, history books, commemorative practice, Ivano-Frankivsk region.*